

Přehled filosofie

Přehled filosofie	1
Předsokratovská filosofie	2
Sokratovská filosofie	5
Klasické filosofické soustavy: Platon a Aristoteles	7
Helenisticko-římské období filosofie	10
Patristika: Filosofie raného křesťanství.....	13
Scholastika: Středověká filosofie rozumu a víry	16
Vrchol scholastiky: Syntéza filosofie a teologie	19
Filosofie renesance: Objevování člověka a nové vědy	22
Velké filosofické soustavy: Od racionalismu k empirismu	24
Anglická empirická filosofie: Filosofie založená na zkušenosti.....	27
Osvícenská filosofie ve Francii a Německu	30
Immanuel Kant a kritická filosofie	33
Filosofie romantického období	36

Předsokratovská filosofie

Předsokratovské období je označení pro časový úsek řecké filosofie, který předcházel působení Sokrata (469–399 př. n. l.). Filozofové této doby byli průkopníky racionálního myšlení a usilovali o výklad světa bez použití mýtů a božských sil. Snažili se nalézt univerzální princip, který by vysvětlil původ a fungování přírody (řecky „fysis“). Tito myslitelé kladli základy přírodním vědám, matematice, etice a kosmologii.

Ionská filosofie (Milétská škola)

Město Milét v Malé Asii bylo centrem, kde začala vznikat první filosofická škola. Její představitelé hledali základní prvek (arché), z něhož je složen svět.

Thales z Milétu (624–548 př. n. l.)

- Za arché považoval vodu, protože pozoroval, že voda je všudypřítomná a nezbytná pro život.
- Věřil, že všechny přírodní jevy lze vysvětlit změnami této základní látky.
- Přisuzuje se mu také první použití vědeckého přístupu v geometrii (např. výpočet vzdálenosti lodi od břehu).

Anaximandros (611–545 př. n. l.)

- Kritizoval Thalovu teorii a navrhl, že pralátka musí být neomezená a neurčitá („apeiron“).
- Tvrdil, že svět vzniká z pralátky odštěpením protikladů (teplo, chlad, sucho, vlhko).
- Přišel také s prvními hypotézami o vzniku života – tvrdil, že první živé bytosti vznikly ve vodě a přizpůsobily se prostředí.

Anaximenes (asi 586–524 př. n. l.)

- Za arché považoval vzduch, který se podle něj zředováním mění v oheň a zhušťováním v kapaliny a pevné látky.
- Tvrdil, že duše je tvořena vzduchem, protože vzduch představuje životní sílu.

Herakleitos z Efesu (asi 530–470 př. n. l.)

- Považoval za arché oheň, protože představuje neustálou proměnu a pohyb.
- Je známý svou myšlenkou, že „vše plyne“ (panta rhei) – vše ve světě se neustále mění.
- Zdůrazňoval význam protikladů – např. bez války by nebyl mír, bez noci by nebyl den.
- Jeho učení mělo velký vliv na stoiky, kteří přijali jeho důraz na přizpůsobení se světovému řádu (logos).

Pythagorejská škola

Pythagoras a jeho následovníci se zaměřovali na matematické a harmonické principy světa. Podle nich je vše ve vesmíru vyjádřeno čísly.

Pythagoras ze Samu (asi 580–496 př. n. l.)

- Věřil, že čísla představují podstatu světa. Například hudební harmonie je výsledkem poměrů mezi délkami strun.
- Byl znám svou teorií o převtělování duší (metempsychosis). Tvrdil, že duše je nesmrtelná a po smrti prochází různými těly.
- Jeho škola prosazovala asketický životní styl, například odmítání masa a určitých potravin (např. bobů).

Filolaos a Archytas

- Filolaos rozvíjel teorii o harmonii sfér – nebeská tělesa se pohybují podle pravidelných číselných poměrů, což vytváří kosmickou harmonii.
- Archytas zdůrazňoval význam matematiky pro rozvoj přírodních věd, zejména akustiky a hudby.

Elejská škola

Filosofové elejské školy se zaměřili na otázku bytí (ontologie). Popírali smyslové vnímání změn a tvrdili, že pravá skutečnost je neměnná.

Xenofanés z Kolofónu (asi 580–480 př. n. l.)

- Kritizoval mytologické představy o bozích a tvrdil, že existuje jeden neměnný a všudypřítomný Bůh, který je nadřazen lidskému chápání.
- Odmítal antropomorfismus v náboženství – podle něj si lidé představují bohy podle sebe.

Parmenidés z Eleje (asi 515–450 př. n. l.)

- Přišel s myšlenkou, že bytí je jedno, věčné a neměnné.
- Tvrdil, že změna a pohyb jsou pouhé iluze vytvářené smysly.

Význam předsokratovské filosofie

Předsokratovští filosofové položili základy vědeckého a racionálního myšlení. Přestali se spoléhat na mýty a hledali přirozené příčiny jevů. Jejich práce inspirovala nejen pozdější filozofy jako Sokrata, Platóna a Aristotela, ale také rozvoj matematiky, fyziky a dalších věd.

Doporučená literatura

Höfding, H.; Král, J. – *Přehledné dějiny filosofie – Ucelený přehled o filosofickém myšlení od jeho počátků.*

Groh, V. – *Starověk – Historický kontext řecké kultury a filosofie.*

Diels, H. – *Zlomky předsokratiků – Sběrka originálních textů a fragmentů.*

Hesiodos – *Theogonia, Díla a dny – Mytologické představy, na které filosofové navazovali.*

Sokratovská filosofie

Sokratovská filosofie je pojmenována podle významného řeckého filosofa Sokrata (469–399 př. n. l.), který se zaměřil na člověka, jeho morálku a schopnost poznání. Tento proud navazuje na období sofistů a je základem klasické řecké filosofie. Sokrates se sice nevyjadřoval k přírodním zákonům a kosmu jako jeho předchůdci, ale jeho hlavní přínos spočívá v otázkách etiky, dialogu a hledání pravdy.

Sofisté a jejich přínos

Sofisté byli učenci, kteří cestovali mezi řeckými městy a vyučovali za peníze rétoriku a umění přesvědčovat. Zaměřovali se na relativismus a subjektivismus – tedy názor, že pravda je pro každého individuální. Proslulými sofisty byli:

- **Protagoras z Abdery** – Tvrdil, že „člověk je mírou všech věcí“, tedy že pravda závisí na jednotlivci.
- **Gorgias z Leontin** – Rozvíjel skepticismus a tvrdil, že neexistuje žádná absolutní pravda.
- **Hippias z Elidy** – Zabýval se přírodními a kulturními zákony a zdůrazňoval význam přirozenosti.

Sofisté ovlivnili rozvoj logiky, gramatiky a vzdělání, ale jejich přístup byl často kritizován, například Platónem.

Sokrates – život a učení

Sokrates se narodil v Athénách a původně se věnoval sochařství. Později se však rozhodl zasvětit svůj život filosofii, protože věřil, že jeho posláním je vést lidi k poznání sebe sama a k dobrému životu. Proslavil se dialogickou metodou zvanou **maieutika** („umění porodní báby“), kdy pomocí otázek vedl své žáky k odhalení pravdy.

Sokrates kladl důraz na:

- **Poznání podstaty věcí** – Hledání přesných definic pojmů, jako jsou statečnost nebo přátelství.
- **Morálku a ctnost** – Podle něj blaženost spočívá v moudrosti a ctnosti. Věřil, že kdo pozná dobro, nemůže jednat špatně.
- **Úlohu dialogu** – Filozofické rozhovory považoval za základ hledání pravdy.

Kvůli své kritice společnosti a vlivu na athénskou mládež byl obviněn z „kažení mládeže a neúcty k bohům“. Soud ho odsoudil k smrti, kterou přijal s klidem a důstojností.

Sokratovské školy

Po Sokratově smrti se jeho žáci rozdělili do několika filosofických škol:

- **Megarská škola** – Založil ji Eukleides z Megary. Spojovala Sokratovu etiku s eleatskou filosofií o jednotě bytí.
- **Kynická škola** – Zakladatelem byl Antisthenes, který propagoval jednoduchý život v souladu s přírodou a odmítal kulturní a materiální hodnoty. Nejznámějším představitelem byl **Diogenes ze Sinópy**, který žil v extrémní chudobě.
- **Kyrénská škola (hedonismus)** – Aristippos z Kyrény učil, že cílem života je slast. Sokratovu etiku spojil s požadavkem užívání života, ale zdůrazňoval také potřebu vnitřní svobody a sebekontroly.

Doporučená literatura

Höfding, H.; Král, J. – *Přehledné dějiny filosofie – Přehledný pohled na vývoj filosofických myšlenek včetně Sokratova období.*

Groh, V. – *Starověk – Kontext a kulturní podmínky antického Řecka.*

Platon – *Apologie Sokratova – Platónova obrana Sokrata, která podává jeho filosofické názory i okolnosti soudu.*

Xenofón – *Paměti o Sokratovi – Popis Sokratovy osobnosti a způsobu učení.*

Klasické filosofické soustavy: Platon a Aristoteles

Klasická řecká filosofie, reprezentovaná Platónem a Aristotelem, představuje zásadní zlom v dějinách filosofie. Oba myslitelé navázali na Sokratovo učení a vytvořili komplexní filosofické systémy, které ovlivnily celou západní tradici. Platón se zaměřil na ideální svět forem a idejí, zatímco Aristotelés se věnoval realitě smyslového světa a přírodním zákonům.

Platón (427–347 př. n. l.)

Platón, původním jménem Aristoklés, se narodil v Athénách do aristokratické rodiny. V mládí se seznámil se Sokratem, který ho přivedl k filosofii. Po Sokratově smrti cestoval a nakonec v Athénách založil Akademii, první instituci vyššího vzdělání v západním světě.

Hlavní myšlenky Platónovy filosofie

Teorie idejí

- Platón rozlišoval dva světy: **svět idejí** (neměnný, pravdivý) a **svět smyslový** (proměnlivý, nedokonalý).
- Ideje jsou dokonalé vzory věcí ve smyslovém světě. Například pojem „stůl“ existuje jako dokonalá idea, zatímco jednotlivé stoly v realitě jsou pouze její nedokonalé napodobeniny.

Dialektika

- Metoda poznání, která vede od smyslového vnímání přes rozumové myšlení až k nejvyšší pravdě – ideji dobra.
- Cílem dialektiky je dojít k pravdě pomocí rozumového zkoumání.

Kosmologie

- Platón věřil, že svět byl stvořen **demiurgem** (božským řemeslníkem), který mu vtiskl řád podle světa idejí.
- Svět je řízen harmonickými matematickými principy, což odráží pythagorejský vliv.

Etika

- Ctnost je vědění – kdo zná dobro, ten ho také vykonává.
- Duše je nesmrtelná a po smrti se vrací do světa idejí. Člověk by měl žít tak, aby se co nejvíce přiblížil ideálu dobra.

Stát a politika

- Platón ve svém díle *Ústava* navrhuje ideální stát, kde vládou filosofové-králové, protože pouze oni znají pravé dobro.

- Společnost rozdělil na tři vrstvy:
 - **Vládcové** – filosofové, kteří poznávají ideje.
 - **Strážci** – vojáci, chránící stát.
 - **Výrobci** – zemědělci, řemeslníci, obchodníci.
- Prosazoval kolektivní výchovu a společné vlastnictví u vyšších vrstev.

Estetika

- Umění je podle Platóna napodobováním smyslového světa, který sám je jen napodobením světa idejí.
- Proto považoval básnictví a dramatické umění za méně hodnotné.

Aristotelés (384–322 př. n. l.)

Aristotelés byl Platónovým žákem, ale v mnohém se od něj odklonil. Zatímco Platón upřednostňoval svět idejí, Aristotelés se soustředil na svět přírody a empirického poznání. Po smrti Platóna založil vlastní školu **Lykeion**, kde rozvíjel širokou škálu vědních oborů.

Hlavní oblasti Aristotelovy filosofie

Logika

- Aristotelés vytvořil první systematickou logiku založenou na **sylogismech** (logických dedukcích).
- Sylogismus: Pokud platí „Všichni lidé jsou smrtelní“ a „Sokrates je člověk“, pak logicky vyplývá, že „Sokrates je smrtelný“.

První filosofie (metafyzika)

- Zkoumal podstatu bytí a rozlišil čtyři základní příčiny existence věcí:
 - **Hmotná příčina** (z čeho věc vznikla)
 - **Formální příčina** (jakou má podobu)
 - **Působící příčina** (co ji způsobilo)
 - **Cílová příčina** (k čemu směřuje)

Přírodní filosofie

- Aristotelés se věnoval studiu přírody a biologie, kde rozlišil různé typy pohybů a změn.
- Věřil v **první hybatele** – nehybný princip, který uvádí svět do pohybu.

Psychologie a duše

- Podle Aristotela je duše formou těla. Rozlišil tři druhy duše:
 - **Rostlinnou** (výživa a růst)
 - **Živočišnou** (vnímání a pohyb)

- **Rozumovou** (myšlení, vlastní pouze člověku)

Etika

- Ctnost spočívá ve **zlaté střední cestě** – člověk by měl hledat rovnováhu mezi dvěma extrémami (např. mezi zbabělostí a přehnanou odvahou je ctnost statečnosti).
- Nejvyšším cílem lidského života je **eudaimonia** – šťastný a naplněný život.

Politika

- Aristotelés považoval člověka za „politické zvíře“ – jeho přirozeností je žít ve společnosti.
- Studoval různé formy vlády a obhajoval **smíšenou ústavu** kombinující monarchii, aristokracii a demokracii.

Rétorika a estetika

- Ve spise *Rétorika* analyzoval, jak přesvědčivě argumentovat.
- V *Poetice* se zabýval dramatem a tragédií, které podle něj mají očistný efekt (katharsis) na diváky.

Srovnání Platóna a Aristotela

Oblast	Platón	Aristotelés
Poznání	Pravda je v idejích, poznáváme je rozumem.	Pravda je ve světě, poznáváme ji zkušeností.
Metafyzika	Svět idejí je skutečnější než svět smyslů.	Existuje pouze jeden svět – smyslový.
Etika	Nejvyšší dobro je poznání idejí, hlavně ideje dobra.	Nejvyšší dobro je dosažení eudaimonie skrze ctnost.
Politika	Nejlepší stát je řízen filosofy-králi.	Nejlepší je smíšená vláda s rovnováhou moci.

Doporučená literatura

Platón – Ústava, Faidón, Symposion – Klíčové dialogy představující Platónovu filosofii.

Aristotelés – Metafyzika, Etika Nikomachova, Politika – Základní texty Aristotelova myšlení.

Kenny, A. – Dějiny filosofie – Srozumitelný přehled o antické filosofii.

Tatarkiewicz, W. – Dějiny estetiky – Studium antických estetických teorií.

Helenisticko-římské období filosofie

Helenisticko-římské období (4. stol. př. n. l. – 6. stol. n. l.) představuje důležité období v dějinách filosofie, kdy se myšlení odklání od metafyzických a kosmologických otázek a zaměřuje se více na individuální život, morálku a vnitřní harmonii. Vliv řecké filosofie se rozšířil díky Alexandru Velikému a následně se spojil s římskou kulturou, čímž vznikl specifický helenisticko-římský myšlenkový proud.

Toto období se dělí na tři hlavní směry:

1. **Stoicismus** – zdůrazňuje rozum, sebeovládání a život v souladu s přírodou.
2. **Epikureismus** – klade důraz na slast, klid mysli a nepřítomnost strachu.
3. **Skepticismus** – zaměřuje se na pochybování o možnosti jistého poznání.

Stoická filosofie

Stoicismus byl založen kolem roku 300 př. n. l. **Zénómem z Kitia** a jeho hlavním cílem bylo dosažení **vnitřního klidu (ataraxie)** skrze život v souladu s rozumem a přírodním řádem.

Hlavní rysy stoicismu

- **Světový řád:** Vesmír je řízen univerzálním rozumem (Logos).
- **Etika:** Důraz na ctnost, sebeovládání a vyrovnanost tváří v tvář osudu.
- **Přijetí osudu:** Člověk nemůže změnit vnější okolnosti, ale může změnit svůj postoj k nim.
- **Kosmopolitismus:** Všichni lidé jsou si rovni a patří do jedné světové obce.

Významní představitelé stoicismu

- **Zénón z Kitia** – zakladatel, kladl důraz na logiku a etiku.
- **Chrysippos** – systematizoval stoické myšlení.
- **Seneca** – římský filosof, zdůrazňoval mravní disciplínu a filozofii jako praktický návod k životu.
- **Epiktétos** – otrok a později učitel, učil, že skutečná svoboda spočívá v ovládnutí vlastních myšlenek.
- **Marcus Aurelius** – římský císař, jeho *Hovory k sobě* jsou vrcholem stoického myšlení.

Epikureismus

Epikureismus založil **Epikúros ze Samu** (341–270 př. n. l.) a jeho hlavním cílem bylo dosažení **blaženosti** prostřednictvím odstranění bolesti a strachu.

Hlavní myšlenky epikureismu

- **Slast jako cíl života:** Nejvyšším dobrem je slast, ale ne ve smyslu hédonismu, nýbrž jako **klid mysli (ataraxie)** a nepřítomnost strachu.
- **Materialismus:** Vše se skládá z atomů, včetně duše.
- **Není třeba se bát bohů:** Bohové existují, ale nezasahují do lidských životů.
- **Není třeba se bát smrti:** Po smrti nás nic nečeká, protože vědomí zaniká.

Epikurova škola

- Epikúros založil školu *Zahrada*, kde učil o jednoduchém a šťastném životě.
- Jeho žáci pokračovali v rozvoji jeho učení, mezi nejznámější patří **Lukrécius**, autor *O přírodě věcí*.

Skepticismus

Skeptici pochybovali o možnosti dosažení pravého poznání a tvrdili, že **klid mysli lze dosáhnout tím, že se zdržíme úsudku** (epoché).

Významní skeptici

- **Pyrrhón z Élidy** – zakladatel skepticismu, tvrdil, že jelikož nelze dosáhnout jistoty, je nejlepší zůstat ve stavu nerozhodnosti.
- **Arkesilaos** – vedl skeptickou Akademii, odmítal dogmatismus a podporoval kritické myšlení.
- **Karneadés** – dokazoval, že i morální a právní pravidla jsou relativní.
- **Sextos Empiricus** – systematizoval skeptické myšlení.

Novoplatonismus

Novoplatonismus vznikl v 3. století n. l. jako reakce na přetrvávající filosofické otázky a prolínání řeckého myšlení s orientálními vlivy. Zakladatelem byl **Plotínos**, který navazoval na Platóna a přidal mystický rozměr.

Hlavní rysy novoplatonismu

- **Hierarchická struktura bytí:** Na vrcholu je *Jedno*, z něhož vše vychází.
- **Duše a tělo:** Duše je vyšší než tělo a jejím cílem je návrat k Jednu.
- **Mystický výstup:** Poznání pravdy lze dosáhnout pouze mystickou intuicí.

Mezi jeho pokračovatele patřili **Porfyrios** a **Proklos**, kteří měli velký vliv na křesťanskou teologii.

Eklekticismus a synkretismus

V pozdější fázi helenisticko-římské filosofie dochází k prolínání různých filosofických směrů a náboženství. Vzniká eklekticismus (výběr myšlenek z různých směrů) a synkretismus (propojování různých tradic).

Představitelé

- **Filón Alexandrijský** – spojil židovskou teologii s řeckou filosofií.
- **Římský eklekticismus** – v dílech Cicerona se mísí stoické, epikurejské a platónské myšlenky.
- **Pythagoreismus** – obnovení zájmu o numerologii a mystické vlastnosti čísel.

Význam helenisticko-římské filosofie

- **Přinesla praktické přístupy k životu** – Stoicismus, epikureismus i skepticismus se zaměřily na osobní štěstí a klid mysli.
- **Ovlivnila římské myšlení a právo** – Stoické myšlenky o přirozeném právu měly dopad na římské zákonodárství.
- **Připravila půdu pro křesťanskou filosofii** – Novoplatonismus a stoicismus ovlivnily rané křesťanské teology.

Doporučená literatura

Seneca – Listy Luciliovi – Stoické myšlenky o vnitřní síle a klidu mysli.

Epiktétos – Rukověť – Praktický stoický návod na život.

Marcus Aurelius – Hovory k sobě – Úvahy císaře-filozofa o smyslu života.

Epikúros – Dopisy a výroky – Základy epikurejského učení.

Lukrécius – O přírodě věcí – Epikurejská materialistická vize světa.

Sextos Empiricus – Základy pyrrhónské filosofie – Klíčové dílo skepticismu.

Patristika: Filosofie raného křesťanství

Patristika (2.–8. století n. l.) je období křesťanské filosofie, které se zabývá vypracováním teologických základů křesťanského učení a jeho propojením s antickou filosofií. V tomto období se utvářely křesťanské dogmatické koncepty a vymezovala se křesťanská filosofie vůči řeckému myšlení. Hlavní témata zahrnovala otázky o povaze Boha, vztahu člověka k Bohu, stvoření světa a lidské spásy.

Patristiku lze rozdělit na **starší období apologetů**, kteří obhajovali křesťanství proti pohanským kritikům, **systematické období alexandrijské školy**, které začalo formulovat křesťanskou teologii, a **vrcholné období**, kde dominovala postava sv. Augustina, jednoho z nejvýznamnějších filosofů a teologů své doby.

Prvotní křesťanství, apologeté a gnose

Vliv východních náboženství a nové pohledy

Křesťanství vzniklo ve světě, kde se mísily myšlenky židovství, řecké filosofie a orientálních náboženství. Od řeckého racionalismu a naturalismu se křesťanská filosofie odlišovala důrazem na **víru, zjevení a nadpřirozené principy**. Namísto statického světa, jak ho viděli řečtí myslitelé, křesťanství přineslo **dynamický pohled na dějiny**, jejichž smyslem je postupné naplnění Božího plánu.

Pavel a Jan – první teologové křesťanství

- **Apoštol Pavel:** Zavedl teologické prvky do křesťanství a propojení s řeckým myšlením. Přebral některé stoické a alexandrijské prvky (např. pojem „tělo“ jako zdroj hříchu), ale varoval křesťany před „moudrostí světa“.
- **Evangelista Jan:** Do křesťanství vnesl pojem **Logos** (Slovo), který pochází ze stoické a platónské tradice. Janova teologie silně ovlivnila křesťanskou mystiku.

Gnosticismus – první filosofická interpretace křesťanství

Gnosticismus představoval první pokus o propojení křesťanství s řeckou metafyzikou. Gnostici tvrdili, že existuje **tajné poznání (gnosis)**, které umožňuje duši uniknout z hmotného světa zpět k Bohu.

Hlavní rysy gnosticizmu

- Dualismus mezi dobrem a zlem (často spojován s perským zoroastrismem).
- Svět byl stvořen nižším božstvem (demiurgem), zatímco pravý Bůh zůstává skrytý.
- Spása je možná skrze poznání (gnosi), nikoli skrze víru nebo skutky.

Gnostici vytvořili složité mytologie a hierarchie duchovních bytostí (např. **Valentinus, Basilides**). Jejich učení však bylo církví odmítnuto jako hereze.

Apologeté – obránci křesťanské víry

Apologeté byli první křesťanští filosofové, kteří hájili křesťanství proti útokům pohanských filosofů a římského státu. Tvrdili, že křesťanství je **pravá filosofie**, která překonává řecké učení, protože pochází přímo od Boha.

Nejvýznamnější apologeté:

- **Justinus Martyr** (*Apologie, Dialog s Tryfonem*): Propojoval křesťanství s řeckou filosofií a tvrdil, že logos se zjevil i pohanským filosofům (Sokrates, Platón).
- **Tertullianus** (*Proti pohanům*): Odmítal řeckou filosofii jako bláznovství, zdůrazňoval víru proti rozumu („*Věřím, protože je to absurdní.*“).
- **Irenaeus z Lyonu** (*Proti herezím*): Obránce církevní tradice proti gnostikům.

Alexandrijská škola – systematizace křesťanské teologie

V Alexandrii vznikla první teologická škola, která spojovala řeckou filosofii a křesťanskou víru. Její hlavní představitelé byli:

- **Klement Alexandrijský**: Zdůrazňoval **rozum jako cestu k víře**. Filosofie podle něj připravila pohany na přijetí křesťanství.
- **Origenes** (*O základech*): První systematický teolog křesťanství. Tvrdil, že **Bůh je věčný prazáklad**, z něhož neustále vyzařuje **Logos**. Obhajoval univerzální spásu všech duší.

Origenovy myšlenky byly později církví odmítnuty, protože příliš přejímaly novoplatónské myšlení.

Vrchol patristiky – Augustin

Sv. Augustin (354–430) byl nejvýznamnějším filosofem patristiky. Původně ovlivněn **manicheismem** a **novoplatonismem**, konvertoval ke křesťanství a stal se biskupem v Hippo.

Hlavní filosofické myšlenky Augustina:

- **Poznání** – Pravda není odvozena z rozumu, ale z **Božího osvětlení**. Augustin používá výrok „**Věř, abys rozuměl**“.
- **Bůh a duše** – Nejvyšší cíl poznání je poznání Boha a vlastní duše.
- **Stvoření** – Bůh stvořil svět z ničeho a stále ho udržuje.
- **Zlo** – Není samostatné jsoučno, ale **nedostatek dobra**.
- **Dějiny a stát** (*O Boží obci*) – Dějiny jsou bojem mezi **Boží obcí (církví)** a **světskou říší**.

Augustin položil základy středověké teologie a silně ovlivnil křesťanskou filosofii po celý středověk.

Mystika a školská filosofie

V pozdější patristice se filosofie přeměnila ve **středověkou mystiku** a začala se systematizovat jako **školská nauka**:

- **Pseudo-Dionysios Areopagita** (*O mystické teologii*) – Učil, že Bůh je **nad všemi pojmy** a lze ho poznat jen v mystickém sjednocení.
- **Jan z Damašku** (*Pramen poznání*) – Položil základ pro **scholastiku**, první systematickou filosofii křesťanství.

Doporučená literatura

Sv. Augustin – Vyznání (*Confessiones*) - Autobiografický spis o hledání pravdy.

Sv. Augustin – O Boží obci (*De civitate Dei*) - První křesťanská filosofie dějin.

Justinus Martyr – Apologie – Obrana křesťanství proti římské kritice.

Tertullianus – O duši (*De anima*) - Filosofická analýza duše.

Origenes – O základech (*Peri archón*) - První systematická křesťanská filosofie.

Scholastika: Středověká filosofie rozumu a víry

Scholastika (9.–15. století) je filosofický směr středověku, který usiloval o sladění křesťanské víry s racionálním poznáním. Vyvíjela se zejména v klášterních a univerzitních školách západní Evropy a jejím cílem bylo systematizovat teologii a filosofii pomocí **logiky, dialektiky a argumentace**.

Počátky scholastiky – Karolinská renesance

Po úpadku antické vzdělanosti se v 9. století za vlády Karla Velikého opět objevuje filosofické myšlení. Nejvýznamnější postavou tohoto období byl **Jan Scotus Eriugena** (810–877), který se snažil spojit křesťanskou teologii s novoplatonismem. Tvrdil, že **pravá autorita nemůže odporovat pravému rozumu**, protože obojí pochází od Boha. Svět podle něj vzniká emanací z Boha a cílem člověka je návrat k němu. Jeho dílo *O rozdělení přírody* (De divisione naturae) bylo později odsouzeno jako panteistické.

Raná scholastika – spor o univerzálie

Ve středověké filosofii se řešil **spor o univerzálie** – tedy o povahu obecných pojmů jako „člověk“ nebo „dobro“.

Existovaly tři hlavní směry:

- **Realismus** – Obecné pojmy existují nezávisle na jednotlivých věcech (inspirováno Platónovými idejemi).
- **Nominalismus** – Obecné pojmy jsou pouze slova (lat. *flatus vocis*), skutečné jsou pouze jednotliviny.
- **Konceptualismus** – Obecné pojmy jsou pouze myšlenkové konstrukce v lidské mysli.

Hlavní myslitelé rané scholastiky:

Anselm z Canterbury (1033–1109)

Zakladatel scholastiky, realista. Tvrdil: „*Věřím, abych porozuměl*“ (Credo, ut intelligam). Proslavil se **ontologickým důkazem Boha**, podle kterého Boží existence plyne z jeho definice jako „nejdokonalejší bytosti“.

Roscellinus (asi 1050–1125) –

První významný nominalista, tvrdil, že univerzálie jsou pouhá slova.

Petr Abelard (1079–1142)

Představitel konceptualismu, požadoval racionální výklad víry („*Pochybuj, abys mohl porozumět*“). Jeho dílo *Sic et Non* (Ano a Ne) ukázalo scholastickou metodu řešení filosofických problémů.

Vrcholná scholastika – syntéza víry a rozumu

Vrcholná scholastika (12.–13. století) byla obdobím systematického spojení křesťanské teologie s Aristotelovou filosofií. Filozofové této doby pracovali s překladem Aristotelových děl z arabštiny a řečtiny.

Hlavní myslitelé vrcholné scholastiky:

Tomáš Akvinský (1225–1274)

- Nejvýznamnější scholastik, vytvořil systematickou teologii v díle *Summa Theologica*.
- Spojil Aristotelovu filosofií s křesťanstvím.
- Formuloval **pět důkazů existence Boha**, včetně **kosmologického důkazu** (každá příčina má svou příčinu, až k Bohu jako prvotnímu hybateli).

Albert Veliký (1193–1280)

- Učitel Tomáše Akvinského, rozšířil znalost Aristotela v Evropě.
- Studoval přírodní vědy a překládal arabské a řecké texty.

Bonaventura (1221–1274)

- Kombinoval Aristotela s Augustinovou filosofií.
- Zdůrazňoval mystickou zkušenost Boha nad racionálním poznáním.

Siger z Brabantu (1235–1284)

- Představitel **averroismu** – věřil v učení o „dvojí pravdě“ (filosofie může dojít k jiným závěrům než teologie, ale obě jsou platné).

Arabská a židovská filosofie ve scholastice

Ve středověku hráli velkou roli i **arabští a židovští myslitelé**, kteří zprostředkovali evropským filosofům Aristotelovu filosofií.

Arabští filosofové:

Avicenna (980–1037)

Spojil Aristotela s novoplatonismem, rozlišoval univerzálie existující *před věcmi, ve věcech a po věcech*.

Averroes (1126–1198)

Tvrdil, že náboženství a filosofie jsou dvě oddělené pravdy.

Židovští filosofové:

Maimonides (1135–1204)

Ve spise *Vedení zbloudilých* propojil Aristotelovu filosofií s židovskou teologií.

Gersonides (1288–1344)

Překládal Aristotelova díla do hebrejštiny a přispěl k rozšíření filosofie mezi křesťanské učence.

Pozdní scholastika a kritika scholastiky

Ve 14. století scholastika čelila kritice a začala se rozpadat na různé směry.

Hlavní myslitelé pozdní scholastiky:

Duns Scotus (1266–1308)

- Kritizoval Tomáše Akvinského.
- Zdůrazňoval **Boží vůli** nad rozumem.
- Jeho žáci položili základy pro voluntarismus (Bůh rozhoduje, co je správné).

William Ockham (1287–1347)

- Tvůrce **Ockhamovy břitvy** („Nemnožit entity nad nutnost“).
- Odmítl existenci univerzálií mimo lidskou mysl (nominalismus).
- Jeho myšlení přispělo ke vzniku empirismu.

Scholastika postupně ustupovala novým směrům jako **renesanční humanismus a empirismus**, které kladly větší důraz na **pozorování a experimentální metodu**.

6. Význam scholastiky

- Spojila křesťanství s Aristotelovou filosofií.
- **Rozvinula logiku a argumentaci**, čímž položila základ modernímu vědeckému myšlení.
- **Ovlivnila právo a etiku** – dodnes se Tomáš Akvinský studuje v teologii i právu.

Doporučená literatura

Tomáš Akvinský – Summa Theologica – Nejvýznamnější dílo scholastiky, syntéza teologie a filosofie.

Anselm z Canterbury – Proslogion – Ontologický důkaz Boha.

Petr Abelard – Sic et Non – Scholastická metoda argumentace.

Duns Scotus – O poznání Boha – Kritika Tomášovy filosofie.

William Ockham – Summa Logicae – Rozvoj logiky a nominalismu.

Vrchol scholastiky: Syntéza filosofie a teologie

Vrchol scholastiky (13. století) představuje období, kdy se filosofické myšlení snažilo dosáhnout vrcholné syntézy mezi **křesťanskou teologií a Aristotelovou filosofií**. Byla to éra velkých univerzitních učenců, jejichž práce formovaly teologii i logickou argumentaci na mnoho dalších století.

Historické souvislosti a rozvoj scholastiky

Scholastika dosáhla svého vrcholu v době, kdy:

- Byla objevena a přeložena celá Aristotelova filosofie, zejména díky překladům z arabštiny a řečtiny.
- **Rozvíjela se univerzitní výuka** – vznikly prestižní univerzity v Paříži, Oxfordu a Bologni, kde se pěstovalo systematické myšlení.
- **Církev podporovala logickou argumentaci**, ale zároveň hlídala, aby filosofie neodporovala dogmatům.

Hlavní představitelé vrcholné scholastiky

Albert Veliký (1193–1280)

- Jeden z prvních učenců, který **systematicky studoval Aristotela** a začlenil jeho myšlení do křesťanské teologie.
- Zabýval se **přírodními vědami** – experimentoval v chemii, fyzice, botanice a zoologii.
- Jeho žákem byl **Tomáš Akvinský**, který jeho myšlenky dále rozvinul.

Tomáš Akvinský (1225–1274)

- Nejvýznamnější scholastický filosof, dominikánský mnich.
- Ve svých dílech (*Summa Theologica*, *Summa contra Gentiles*) vytvořil systematickou syntézu Aristotela a křesťanství.
- Formuloval pět důkazů existence Boha:
 1. **Důkaz z pohybu** – vše, co se pohybuje, je uvedeno do pohybu jiným, prvním hybatelem je Bůh.
 2. **Důkaz z příčinnosti** – každá příčina má svou příčinu, až k prvotní příčině – Bohu.
 3. **Důkaz z nutnosti** – některé věci existují náhodně, ale musí existovat něco nutného – Bůh.
 4. **Důkaz ze stupňů dokonalosti** – existují různé stupně dobra a krásy, nejvyšší dobro je Bůh.
 5. **Důkaz z účelnosti** – příroda směřuje k určitému účelu, což ukazuje na inteligentního plánovače – Boha.

Tomášova nauka o duši a etice

- Člověk je jednota těla a duše, přičemž duše je nesmrtelná.
- Nejvyšším cílem lidského života je **poznání Boha**.
- **Ctnosti** dělí na **přirozené** (rozumové, morální) a **nadpřirozené** (víra, naděje, láska).
- **Politická filosofie** – stát je přirozený a nutný pro společnost, ale **má být podřízen církvi**.

Alternativní směry vrcholné scholastiky

Latinský averroismus

- Směr, který se inspiroval **arabským filosofem Averroem** (Ibn Rušdem).
- Učil, že **existují dvě pravdy** – filosofická a teologická – a mohou být v rozporu.
- **Siger z Brabantu** (1235–1282) byl hlavním představitelem tohoto směru.

Roger Bacon (1214–1294)

- Oxfordský františkán, propagátor **empirické vědy** a experimentálního zkoumání.
- Zdůrazňoval, že poznání by nemělo vycházet pouze z autorit, ale i ze zkušenosti.
- Předešel renesanční vědecké metody.

Voluntarismus – Duns Scotus (1266–1308)

- Zdůrazňoval, že Boží vůle je nadřazená rozumu.
- Odmítl Tomášovu představu o tom, že člověk se rozhoduje podle rozumu – podle Scota je **vůle svobodná a primární**.
- **Individuální bytí (haecceitas)** – každá bytost je jedinečná sama o sobě.

Nominalismus – Vilém Occam (1287–1347)

- Tvrdil, že **obecné pojmy nejsou reálné**, ale jsou pouze jmény (*nomina*) – nominalismus.
- Autor **Occamovy břitvy**: „Nemnožit entity nad nutnost“ – vyžadoval jednoduchost vysvětlení.
- Odmítl scholastickou snahu o racionalizaci víry, čímž připravil cestu pro empirismus.

Mystika jako reakce na racionalismus

Vedle scholastiky se v této době rozvíjela **křesťanská mystika**, která se soustředila na osobní zkušenost Boha místo racionální argumentace.

- **Mistr Eckhart (1260–1328)** – učil o vnitřním spojení duše s Bohem.
- **Jan Tauler a Heinrich Seuse** – propagovali vnitřní kontemplaci.

Význam vrcholné scholastiky

- Syntéza Aristotela s křesťanskou teologií – vytvoření systematické filosofie.
- **Rozvoj logiky a argumentace**, která ovlivnila moderní vědu.
- **Přechod k novověké filosofii** – nominalismus a voluntarismus vedly k empirismu a reformaci.

Doporučená literatura

Tomáš Akvinský – Summa Theologica – Nejvýznamnější dílo scholastiky, systematizace křesťanské filosofie.

Roger Bacon – Opus Majus – První systematická obrana experimentální metody.

Duns Scotus – Opus Oxoniense – Kritika Tomášovy filosofie, důraz na Boží vůli.

Vilém Occam – Summa Logicae – Nominalismus a kritika scholastické metafyziky.

Mistr Eckhart – Kázání a traktáty – Mystické pojetí Boha a kontemplace.

Filosofie renesance: Objevování člověka a nové vědy

Renesanční filosofie (15.–17. století) představuje přechod mezi středověkým myšlením a novověkou filosofií. Charakterizuje ji znovuobjevení antiky, rozvoj humanismu, kritika scholastiky a nástup empirismu a racionalismu.

Humanismus a objev přirozeného člověka

Renesance znamenala **odklon od teocentrického pohledu** středověku k antropocentrismu. Člověk se stal **samostatným objektem zkoumání** nejen v umění, ale i ve filosofii. Objevení **antických textů** ukázalo, že i mimo křesťanství existoval propracovaný myšlenkový svět.

Ve stejné době reformace posílila důraz na individuální zkušenost a osobní odpovědnost za morální život. Výsledkem bylo odstranění dogmatického myšlení a větší důraz na praktickou etiku.

Hlavní filosofické směry renesance

Naturalismus a zkoumání přírody

- **Pietro Pomponazzi (1462–1525)** – Tvrdil, že nesmrtelnost duše nelze filosoficky dokázat. Přesto věřil, že ctnost má hodnotu sama o sobě, i bez naděje na posmrtný život.
- **Bernardino Telesio (1509–1588)** – Odmítl Aristotelovu nauku o čtyřech živlech a prosazoval empirický přístup ke studiu přírody.

Politická filosofie a pragmatismus

- **Niccolò Machiavelli (1469–1527)** – Autor *Vladaře*, kde radil, že panovník musí být ochoten použít jakékoliv prostředky k dosažení moci a stability státu.
- **Jean Bodin (1530–1596)** – Rozvinul teorii suverenity státu a tvrdil, že moc musí být soustředěna v jedné instituci.

Skepticismus a etická filosofie

- **Michel de Montaigne (1533–1592)** – Tvůrce *Esejí*, ve kterých propagoval sebezpozorování, kritické myšlení a skepticismus.
- **František Sanchez (1552–1632)** – V knize *Že se nic neví* (Quod nihil scitur) tvrdil, že skutečné poznání je nemožné, protože svět je příliš složitý.

Nová věda a empirismus

- **Francis Bacon (1561–1626)** – Zakladatel empirismu. V *Novém organonu* formuloval **vědeckou metodu založenou na indukci** (pozorování a experimenty).
- **Leonardo da Vinci (1452–1519)** – Zastával mechanistické pojetí přírody a prosazoval vědecké experimenty.

- **Johannes Kepler (1571–1630)** – Položil základy **moderní astronomie** třemi zákony planetárního pohybu.
- **Galileo Galilei (1564–1642)** – Dokázal heliocentrismus, rozvinul mechaniku a použil experimentální metodu.

Změna obrazu světa

Ve středověku byl svět vysvětlován podle Aristotela a Ptolemaia: **Země je ve středu vesmíru a kolem ní obíhají planety**. Renesanční věda přinesla radikální změnu.

Heliocentrismus a nový pohled na vesmír

- **Mikuláš Koperník (1473–1543)** – V knize *O obězích nebeských sfér (De revolutionibus orbium coelestium)* formuloval **heliocentrický model** (Slunce je středem vesmíru).
- **Giordano Bruno (1548–1600)** – Tvrdil, že vesmír je nekonečný a hvězdy jsou vzdálená slunce s vlastními planetami. Za své názory byl upálen inkvizicí.

Tyto objevy otřásly církevním dogmatem a připravily půdu pro vědeckou revoluci.

Vznik novověké filosofie

Na renesanční filosofii navázal:

- **Racionalismus** – Descartes, Spinoza, Leibniz.
- **Empirismus** – Locke, Berkeley, Hume.
- **Přírodní vědy** – Newton, Boyle, Huygens.

Důraz na racionální myšlení, experimentální metodu a kritiku autorit vedl k modernímu vědeckému a filosofickému myšlení.

Shrnutí

Renesanční filosofie znamenala **obrat k individualismu, empirii a vědeckému myšlení**. Položila **základy moderní vědy, právního myšlení a politické teorie**.

Doporučená literatura

Niccolò Machiavelli – Vladař – Pragmatická politická filosofie.

Michel de Montaigne – Eseje – Skeptické myšlení a introspekce.

Francis Bacon – Nový organon – Základy empirické vědy.

Galileo Galilei – Dialog o dvou největších světových soustavách – Obrana heliocentrismu.

Johannes Kepler – Harmonices Mundi – Matematická astronomie.

Velké filosofické soustavy: Od racionalismu k empirismu

Velké filosofické soustavy 17. století se zaměřovaly na vytvoření **systematického světového názoru**, který by zahrnoval vědu, metafyziku, etiku i politiku. Filozofové této doby se snažili odpovědět na otázku **podstaty reality a poznání**, přičemž se rozdělili na **racionalisty** (Descartes, Spinoza, Leibniz) a **empiriky** (Hobbes, Locke).

Racionalismus: Vše lze poznat rozumem

René Descartes (1596–1650): Myslím, tedy jsem

Descartes je považován za **zakladatele novověké filosofie**. Jeho přístup byl založen na **pochybování o všem**, co není naprosto jisté. Zformuloval slavný výrok „**Cogito, ergo sum**“ (Myslím, tedy jsem), čímž ukázal, že jedinou nepopíratelnou pravdou je **existence vlastního vědomí**.

Metodická skepse a dualismus

- Descartes chtěl **vybudovat filosofii na pevných základech**, podobně jako matematiku.
- Rozdělil realitu na dvě **nezávislé substance**:
 1. **Res cogitans** (mysl) – nehmotná a schopná myšlení.
 2. **Res extensa** (hmota) – rozprostraněná a podléhající mechanickým zákonům.
- Tělo a duše podle něj komunikují přes šišinku mozkovou (glandula pinealis).
- Jeho mechanické pojetí přírody **ovlivnilo rozvoj vědy a fyziky**.

Baruch Spinoza (1632–1677): Bůh a příroda jsou totéž

Spinoza **odmítl Descartův dualismus** a nahradil ho **monismem** – existuje pouze **jedna substance**, která je zároveň **Bůh i příroda** (*Deus sive Natura*).

Hlavní myšlenky jeho filosofie:

- Vše v přírodě probíhá podle **nutných zákonitostí**, člověk nemá svobodnou vůli.
- Etika spočívá v poznání nutnosti a smíření se s řádem světa.
- Panteismus – Bůh není osobní bytost, ale všeprostupující princip reality.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716): Svět je složen z monád

Leibniz vytvořil složité metafyzické pojetí reality, založené na monádách – nezávislých duchovních substancích, které tvoří celý vesmír.

Základní teze:

- Každá monáda má své vnitřní uspořádání, podle kterého se vyvíjí.
- Bůh stvořil nejlepší možný svět, protože svět není dokonalý, ale nejlepší ze všech možných.
- **Předzjednaná harmonie** – i když spolu monády nekomunikují, jsou **synchronizovány Bohem** tak, aby tvořily harmonický celek.

Empirismus: Poznání vychází ze zkušenosti

Thomas Hobbes (1588–1679): Materialismus a absolutní stát

Hobbes byl přísný materialista, podle něj existuje pouze hmota a pohyb.

Hlavní myšlenky:

- Lidské myšlení je jen pohyb částic v mozku.
- Člověk je přirozeně sobec a usiluje o přežití.
- Bez silné vlády by nastal „boj všech proti všem“ (*bellum omnium contra omnes*).
- **Řešením je absolutní monarchie** – stát (*Leviathan*) má neomezenou moc, aby zajistil **mír a stabilitu**.

Pierre Bayle (1647–1706): Skepticismus a tolerance

Bayle byl skeptik, který tvrdil, že **rozum a víra se nedají sladit**. Zastával:

- **Náboženskou toleranci**, protože lidé se ve víře stejně nikdy neshodnou.
- Morálka nemusí být založena na náboženství.
- **Problém zla** – jak může existovat zlo ve světě stvořeném dobrým Bohem?

Blaise Pascal (1623–1662): Rozum nestačí, je třeba víra

Pascal uznával vědu, ale zároveň tvrdil, že **rozum nikdy nemůže plně pochopit Boha**.

Vypracoval „**Pascalovu sázku**“:

- Člověk by měl věřit v Boha, protože pokud existuje, získá nekonečnou odměnu, a pokud neexistuje, nic neztratí.

Okkasionalismus: Boží zásahy do světa

Arnold Guelincx (1623–1669) a Nicolas Malebranche (1648–1715)

Oba filosofové řešili otázku **jak může tělo působit na mysl** a naopak.

- Tvrdili, že žádná příčina nemůže působit přímo na jinou věc.
- Bůh zprostředkovává veškeré kauzální vztahy – například pokud chce duše pohnout rukou, Bůh tento pohyb uskuteční.

Význam velkých soustav

Filosofové této doby položili základy moderní vědy a filosofie:

- Descartes a Leibniz ovlivnili matematiku a fyziku.
- Spinoza a Hobbes formovali politickou teorii.
- Bayle a Pascal přispěli k modernímu skepticizmu a pojetí víry.

Shrnutí

17. století přineslo klíčové filosofické systémy, které se snažily vysvětlit realitu, vědomí, přírodu a stát. Vznikl zde zásadní konflikt mezi racionalismem a empirismem, který vedl k dalšímu rozvoji moderní filosofie a vědy.

Doporučená literatura

René Descartes – Rozprava o metodě – Základy racionalismu a metodické skepse.

Baruch Spinoza – Etika – Panteismus a determinismus.

Gottfried Wilhelm Leibniz – Monadologie – Struktura reality jako soubor monád.

Thomas Hobbes – Leviathan – Politická filosofie absolutního státu.

Blaise Pascal – Myšlenky – Kritika racionalismu a důraz na víru.

Pierre Bayle – Historický a kritický slovník – Skepticismus a obrana tolerance.

Anglická empirická filosofie: Filosofie založená na zkušenosti

Anglická filosofie zkušenostní (empirismus) vznikla jako reakce na **racionalismus** 17. století. Empiristé tvrdili, že **veškeré poznání vychází ze zkušenosti** a že neexistují vrozené ideje. Jejich myšlení zásadně ovlivnilo **vědu, politickou filosofii a etiku**.

John Locke (1632–1704): Otcem empirismu

Locke ve svém díle *Esej o lidském rozumu* (*Essay Concerning Human Understanding*, 1690) odmítl myšlenku, že **člověk se rodí s vrozenými idejemi**. Tvrdil, že mysl je při narození **tabula rasa** (nepopsaná deska) a že všechny myšlenky pocházejí ze **zkušenosti**.

Základní principy jeho filosofie:

- **Zdroj poznání:** Všechny představy pocházejí ze **dvou zdrojů**:
 1. **Vnější zkušenost (sensation)** – poznání světa skrze smysly.
 2. **Vnitřní zkušenost (reflection)** – vnímání vlastního myšlení.
- **Jednoduché a složené ideje:** Mysl nejprve přijímá jednoduché smyslové dojmy, které **kombinuje do složených představ**.
- Primární a sekundární vlastnosti:
 1. **Primární vlastnosti** (tvar, velikost, pohyb) jsou objektivní.
 2. **Sekundární vlastnosti** (barva, zvuk, chuť) existují pouze v naší mysli.
- **Stát a společenská smlouva** (*Dvě pojednání o vládě*, 1689): Vláda má chránit **přirozená práva člověka** (život, svobodu a majetek). Pokud je porušuje, **lidé mají právo na revoluci**.

Isaac Newton (1642–1727): Filosofie přírodních zákonů

Newtonovo dílo *Principia Mathematica* (1687) zásadně ovlivnilo empirismus. Propojil **induktivní metodu** s matematikou a ukázal, že **přírodu lze popsat zákony, které platí všude ve vesmíru**.

- **Gravitace a pohyb planet:** Newton dokázal, že stejné zákony, které platí na Zemi, řídí i pohyb planet.
- **Odmítnutí mystiky:** Svět lze pochopit skrze vědecké metody, ne spekulací.
- **Bůh jako garant řádu:** I když přírodní zákony fungují mechanicky, Newton věřil, že svět **stvořil a udržuje Bůh**.

George Berkeley (1685–1753): „Být znamená být vnímán“

Berkeley odmítl Lockeovu myšlenku hmoty jako objektivní reality. Podle něj existuje pouze mysl a její vjemy.

Berkeleyho hlavní myšlenky:

- **Imaterialismus:** Hmota neexistuje nezávisle na vnímání – všechno, co existuje, je jen **naše představa**.
- Subjektivní idealismus: Realita není něco vnějšího, ale výsledek našich vjemů.
- **Bůh jako záruka reality:** Když nikdo na něco nehledí, Bůh to stále vnímá, a proto svět **nezmizí**.

David Hume (1711–1776): Skepticismus a kritika kauzality

Hume dovedl empirismus k radikálním závěrům. Zpochybnil **možnost jistého poznání** a ukázal, že i vědecké zákony jsou **pouhé zvyky, ne absolutní pravdy**.

Klíčové myšlenky:

- **Kritika pojmu kauzality:** Nevidíme příčinu, jen **následnost jevů**. Nemůžeme dokázat, že jeden jev skutečně **způsobuje druhý**.
- Skepticismus: Není možné dokázat objektivní realitu. Můžeme pouze vycházet z pravděpodobností.
- **Etika a cit:** Mravní hodnoty nejsou odvozeny z rozumu, ale z **lidských emocí** a sympatií.

Adam Smith (1723–1790): Zakladatel moderní ekonomie

Smith spojil empirickou filosofii s ekonomikou. V knize *Bohatství národů* (1776) popsal **fungování tržní ekonomiky** na základě přirozených zákonů.

- **Neviditelná ruka trhu:** Pokud lidé sledují svůj vlastní prospěch, vedou tím **nechtěně k obecnému dobru**.
- **Rozdělení práce:** Specializace vede k vyšší produktivitě a růstu bohatství.

Další představitelé anglické empirické filosofie

- **Francis Hutcheson (1694–1747)** – Předchůdce utilitarismu: morální činy jsou ty, které přinášejí štěstí co největšímu počtu lidí.
- **Joseph Butler (1692–1752)** – Zdůrazňoval význam **svědomí** v morálním rozhodování.
- **Bernard de Mandeville (1670–1733)** – Tvrdil, že i sobectví může prospět společnosti.

Význam empirismu

Anglická filosofie zkušenostní položila základy moderní vědy a empirického myšlení:

- Locke ovlivnil osvícenství a teorii státu.
- Newton ukázal, že svět je poznatelný skrze zákony.
- Hume položil základy moderního skepticismu a vědeckého přístupu.
- Smith vytvořil teorii tržní ekonomiky.

Empirismus ovlivnil i **Kanta**, který se snažil spojit empirické a racionální přístupy do nové filosofické syntézy.

Shrnutí

Anglická filosofie zkušenostní odmítla vrozené ideje a zaměřila se na poznání založené na zkušenosti. Empiristé ukázali, že realita je vnímána skrze smysly, ale že nemůžeme nikdy s jistotou vědět, co je za nimi. Díky nim se začala formovat moderní věda, politická teorie a ekonomie.

Doporučená literatura

John Locke – Esej o lidském rozumu – Zakladatelská práce empirismu.

George Berkeley – Principy lidského poznání – Kritika hmotného světa.

David Hume – Pojednání o lidské přirozenosti – Skepticismus a analýza kauzality.

Adam Smith – Bohatství národů – Ekonomická teorie kapitalismu.

Francis Hutcheson – Zkoumání o ideách krásy a ctnosti – První formulace zásady „největší štěstí pro největší počet“.

Osvícenská filosofie ve Francii a Německu

Osvícenská filosofie 18. století přinesla zásadní kritiku náboženství, monarchie a tradiční společnosti. Francouzští myslitelé kladli důraz na rozum, zkušenost a přirozená práva, zatímco v Německu došlo k popularizaci racionalismu a důrazu na osvětu a morální výchovu.

Francouzská osvícenská filosofie

Francouzští filosofové osvícenství byli kritiky církve, absolutismu a iracionálních dogmat. Jejich cílem bylo vytvořit racionální, vědecký a svobodný svět.

Voltaire (1694–1778): Kritika církve a dogmat

Voltaire byl jedním z nejvýznamnějších osvícenců. Jeho hlavní myšlenky zahrnovaly:

- Náboženskou toleranci a odpor vůči fanatismu.
- Obranu svobody slova a kritiku absolutismu.
- **Oslavu vědy** – popularizoval myšlenky Newtona a Locke.
- **Deismus** – Bůh stvořil svět, ale nezasahuje do něj.
- **Díla:** Filozofický slovník, Candide.

Montesquieu (1689–1755): Teorie dělby moci

Montesquieu ve své knize *Duch zákonů* (1748) formuloval **princip dělby moci**:

- **Zákonodárná moc** (parlament),
- **Výkonná moc** (vláda),
- **Soudní moc** (nezávislé soudy).

Tento model ovlivnil **moderní demokracie** včetně ústavy USA.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778): Společenská smlouva

Rousseau tvrdil, že **člověk se rodí dobrý, ale společnost ho kazí**. Jeho klíčové myšlenky:

- **Přirozená rovnost lidí** – nerovnost vznikla až s vlastnictvím.
- **Společenská smlouva** – legitimní vláda musí vycházet z **vůle lidu** (*volonté générale*).
- **Výchova podle přírody** – dítě se má učit z vlastní zkušenosti (kniha *Emil*).
- **Díla:** Rozprava o původu nerovnosti, Společenská smlouva.

Materialisté a ateisté

Někteří osvícenští myslitelé byli materialisté a odmítali náboženství:

- **Julien Offray de La Mettrie** – *Člověk stroj* (člověk je biologický mechanismus).
- **Paul-Henri d'Holbach** – *Soustava přírody* (ateistická filosofie).
- **Claude Adrien Helvétius** – Lidé jsou formováni výchovou a prostředím.

Denis Diderot (1713–1784): Encyklopedie

Diderot byl hlavním editorem *Encyklopedie*, která shrnovala **vědecké a filosofické poznání** své doby a propagovala osvícenské myšlenky.

Německá osvícenská filosofie

V Německu bylo osvícenství méně revoluční než ve Francii. Klíčoví myslitelé se zaměřovali na **vzdělání, osvětu a morální zdokonalování**.

Christian Wolff (1679–1754): Racionalismus a věda

Wolff popularizoval **Leibnizovu filosofii** a prosazoval **vědecký přístup k poznání**. Tvrdil, že:

- **Vše lze poznat rozumem**, pokud se řídíme logikou.
- **Psychologie a etika** by měly vycházet z empirických faktů.

Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781): Náboženská tolerance

Lessing prosazoval:

- **Rozvoj rozumu** místo slepé víry.
- **Náboženskou svobodu** – žádná církev by neměla mít monopol na pravdu.
- Divadlo jako prostředek osvěty (*Hamburská dramaturgie*).

Moses Mendelssohn (1729–1786): Židovské osvícenství

Mendelssohn spojil **racionalismus a náboženství**. Prosazoval:

- **Osvícenou toleranci** mezi křesťany a židy.
- **Kritiku dogmatické víry**, ale zároveň hájil možnost náboženské spirituality.

Johann Gottfried Herder (1744–1803): Kritika univerzálního racionalismu

Herder odmítal, že by všechny kultury měly **jednotné univerzální hodnoty**. Podle něj:

- Každý národ má svou vlastní kulturní identitu.
- Historie není lineární pokrok, ale organický vývoj různých civilizací.

Význam osvícenské filosofie

Osvícenství zásadně změnilo společnost:

- Kritizovalo absolutismus → přispělo k revolucím (např. Velká francouzská revoluce).
- **Podpořilo vědu** proti pověrám.
- Prosazovalo lidská práva a rovnost před zákonem.
- **Ovlivnilo politické teorie** → demokracie, dělba moci.

Shrnutí

Francouzské osvícenství bylo radikální a revoluční, německé se soustředilo na osvětu a morálku. Společným cílem bylo vytvoření racionální společnosti založené na svobodě, rozumu a pokroku.

Doporučená literatura

- **Voltaire – Filozofický slovník** (kritika dogmatismu)
- **Montesquieu – Duch zákonů** (dělba moci)
- **Rousseau – Společenská smlouva** (teorie demokracie)
- **Diderot – Encyklopedie** (souhrn osvícenského myšlení)
- **Lessing – Hamburská dramaturgie** (kritika umění a osvícenství)

Immanuel Kant a kritická filosofie

Immanuel Kant (1724–1804) je jedním z nejvýznamnějších filosofů moderní doby. Svým myšlením překlenul propast mezi racionalismem a empirismem a vytvořil nový filosofický směr – **kritickou filosofii**. Jeho práce ovlivnila nejen filosofii, ale i vědu, politiku a etiku.

Život a intelektuální vývoj

Kant se narodil v Královci (dnešní Kaliningrad) do chudé řemeslnické rodiny. Studoval na **královecké univerzitě**, kde se seznámil s filosofií **Christiana Wolffa** a přírodními vědami **Isaaca Newtona**. Po několika letech soukromého vyučování se vrátil na univerzitu a roku **1770 byl jmenován profesorem filosofie**.

Kant se nikdy nevydal za hranice svého rodného Pruska, ale jeho myšlení změnilo celý svět. Jeho filosofické názory prošly **významným vývojem**, od raného zájmu o přírodní vědy až po formulaci **kritické filosofie**.

Kritická filosofie: Kantův obrat ve filosofii

Kantova filosofie představuje revoluci v přístupu k poznání. Kriticky se postavil k **racionalismu (Descartes, Leibniz)**, který vycházel z vrozených idejí, i k **empirismu (Locke, Hume)**, který tvrdil, že poznání je výhradně založeno na zkušenosti.

Základní otázky kritické filosofie:

1. **Co mohu vědět?** (teorie poznání)
2. **Co mám činit?** (etika)
3. **V co mohu doufat?** (náboženství a metafyzika)
4. **Co je člověk?** (antropologie)

Kant odpovědi na tyto otázky formuloval ve svých **třech kritikách**:

- **Kritika čistého rozumu (1781)** – Jak je možné poznání?
- **Kritika praktického rozumu (1788)** – Jak máme jednat?
- **Kritika soudnosti (1790)** – Jak hodnotíme krásu a přírodu?

Teorie poznání: Jak je možné poznání?

Kant rozlišuje dva zdroje poznání:

- **Smyslové vnímání** – dodává surový materiál poznání.
- **Rozumové kategorie** – organizují smyslová data do srozumitelné podoby.

Fenomenální a noumenální svět

Podle Kanta existují **dvě úrovně reality**:

- **Fenomenální svět** – svět, jak ho vnímáme skrze smysly a rozum.
- **Noumenální svět** – „věc o sobě“, realita, jaká je **nezávisle na našem vnímání**, kterou však nemůžeme přímo poznat.

A priori a a posteriori poznání

- **A priori** – poznání nezávislé na zkušenosti (např. matematika).
- **A posteriori** – poznání založené na zkušenosti (např. empirická věda).

Syntetické soudy a priori

Kant se ptal: **Jak můžeme poznávat nové věci bez zkušenosti?**

Odpověď: **Syntetické soudy a priori** – například matematické a fyzikální zákony, které nepocházejí ze zkušenosti, ale přesto platí univerzálně.

Etika: Jak máme jednat?

Kantova etika je **deontologická**, tedy založená na povinnosti, nikoli na důsledcích činů (jako u utilitarismu).

Kategorický imperativ

Kant formuloval morální zákon jako univerzální pravidlo:

„Jednej jen podle té maximy, kterou bys mohl chtít, aby se stala obecným zákonem.“

To znamená, že bychom měli jednat tak, aby naše chování mohlo sloužit jako univerzální pravidlo pro všechny.

Lidská důstojnost a autonomie

Další formulace kategorického imperativu říká:

„Jednej tak, abys nikdy nejednal s druhým člověkem jen jako s prostředkem, ale vždy také jako s cílem.“

To znamená, že lidé nejsou nástroje k dosažení našich cílů – mají vlastní hodnotu a důstojnost.

Kritika metafyziky a náboženství

Kant zkoumal také **možnost poznání Boha a nesmrtelnosti duše**. Tvrdil, že tyto otázky přesahují **lidské rozumové schopnosti** – nemůžeme je dokázat, ale ani vyvrátit.

Přesto Kant uznával, že víra je důležitá pro morální život. Tvrdil, že Bůh, svobodná vůle a nesmrtelnost jsou postuláty praktického rozumu – nejsou dokázatelné, ale morálka by bez nich nedávala smysl.

Kantův vliv a pokračovatelé

Kantova filosofie měla obrovský vliv na pozdější myšlení:

- **Johann Gottlieb Fichte** – rozvíjel Kantovu teorii poznání.
- **Friedrich Schelling** – spojoval Kantovy myšlenky s idealismem.
- **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** – kritizoval Kantovy hranice poznání a vytvořil dialektický idealismus.
- **Arthur Schopenhauer** – spojil Kantovu filosofii s pesimismem a buddhismem.

Kant ovlivnil i moderní filosofii, například:

- **Analytickou filosofii** (logický pozitivismus, empirismus).
- **Fenomenologii a existencialismus** (Husserl, Heidegger).

Shrnutí

- **Kant spojil racionalismus a empirismus** – poznání je možné díky interakci smyslů a rozumu.
- **Zavedl pojem fenomenálního a noumenálního světa** – poznáváme jen to, co nám umožní naše kognitivní schopnosti.
- **Formuloval etiku založenou na kategorickém imperativu** – morálka není o důsledcích, ale o univerzálních pravidlech.
- **Kritizoval metafyziku a ukázal limity lidského poznání** – Bůh, svoboda a nesmrtelnost jsou otázky víry, ne rozumu.

Kant změnil filosofii **navždy** – jeho myšlenky jsou dodnes aktuální a ovlivňují jak vědu, tak etiku i politiku.

Doporučená literatura

Immanuel Kant – Kritika čistého rozumu – Základní dílo o teorii poznání.

Immanuel Kant – Kritika praktického rozumu – Kantova etická filosofie.

Immanuel Kant – Prolegomena ke každé budoucí metafyzice – Stručnější verze Kritiky čistého rozumu.

Paul Guyer – Kant – Moderní úvod do Kantovy filosofie.

Henry Allison – Kant's Transcendental Idealism – Podrobné vysvětlení Kantovy teorie poznání.

Filosofie romantického období

Romantická filosofie se rozvíjela na přelomu 18. a 19. století jako reakce na osvícenský racionalismus a Kantovu kritickou filosofii. Její představitelé kladli důraz na **intuici, subjektivitu a jednotu přírody a ducha**. Cílem bylo překonání dualismu myšlení a bytí, který Kant zanechal nevyřešený.

Spekulativní systémy

V tomto období vznikly tři významné filosofické systémy: Fichteův subjektivní idealismus, Schellingova filosofie přírody a Hegelův absolutní idealismus.

Johann Gottlieb Fichte (1762–1814)

Fichte navázal na Kanta, ale radikálně odmítl jeho pojem „**věc o sobě**“, kterou považoval za zbytečnou hypotézu. Podle něj:

- Základem všeho poznání je aktivní vědomí („**Já**“), které samo tvoří realitu.
- **Svět existuje jen jako výsledek činnosti „Já“** – nepoznáváme objektivní realitu, ale konstruujeme ji svou myslí.
- **Jednání je základem bytí** – svoboda a morální sebeuskutečnění jsou hlavními cíli lidského života.

Fichteova etika je silně **idealistická**: člověk se má řídit **mravním zákonem**, který si stanovuje sám. V pozdější fázi svého myšlení zdůraznil **národní výchovu a význam kolektivního ducha**, což mělo vliv na německý nacionalismus.

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775–1854)

Schelling rozvíjel myšlenku **jednoty přírody a ducha**:

- **Příroda je neuvědomělý duch**, zatímco duch je uvědomělá příroda.
- **Umění je nejvyšší formou poznání**, protože sjednocuje subjektivitu a objektivitu.
- **Příroda není mechanický systém**, ale živý organismus se svou vlastní dynamikou.

Schellingova filosofie se postupně vyvinula v **mystický panteismus**, kde Bůh je všeobjímající skutečností.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831)

Hegel je považován za **vrchol romantického idealismu**. Jeho systém je postaven na **dialektice**, tedy vývoji skrze **tezi, antitezi a syntézu**.

- Dějiny světa jsou procesem rozvoje světového ducha (Absolutna).
- **Svět je racionální a logický** – vše, co existuje, má své místo v logickém vývoji.
- **Stát je vrcholem etického řádu** – jednotlivci nacházejí svobodu ve službě celku.

Hegelova filosofie měla zásadní vliv na moderní myšlení, včetně **marxismu a existencialismu**.

Kritičtí romantikové

Někteří myslitelé se vůči spekulativním systémům vymezovali a zdůrazňovali **individualitu, existenciální prožívání a skeptický přístup.**

Friedrich Schleiermacher (1768–1834)

- Náboženství je především **vnitřní cit**, nikoli soubor dogmat.
- Každý člověk má svou **unikátní cestu k Bohu**, proto nemá smysl vynucovat jednotnou víru.
- Etika je založena na osobním přesvědčení, ne na univerzálních pravidlech.

Arthur Schopenhauer (1788–1860)

Schopenhauer je považován za **prvního velkého pesimistu** v moderní filosofii.

- **Svět je řízen slepou vůlí**, která nemá žádný vyšší smysl.
- **Lidský život je utrpením**, protože jsme neustále ovládáni svými touhami.
- Cesta ke štěstí vede skrze umění, soucit a asketický život.

Schopenhauer měl velký vliv na Nietzscheho, Freuda a existencialisty.

Søren Kierkegaard (1813–1855)

Kierkegaard je zakladatelem existencialismu. Kritizoval Hegela za jeho přehnanou abstraktnost a zdůrazňoval osobní rozhodování a subjektivní víru.

- Každý člověk musí najít vlastní smysl života.
- **Víra není rozumová, ale existenciální volba** – rozhodnutí důvěřovat Bohu navzdory nejistotě.
- Lidský život se odehrává ve třech stádiích:
 1. **Estetické** – hledání požitků a radosti.
 2. **Etické** – hledání smyslu skrze morální odpovědnost.
 3. **Náboženské** – přijetí víry a existence před Bohem.

Kierkegaard ovlivnil **moderní existencialisty**, jako byli Sartre a Heidegger.

Přechod od romantiky k pozitivismu

S příchodem 19. století začala romantická filosofie ustupovat **vědeckému pozitivismu.**

Ludwig Feuerbach (1804–1872)

- **Náboženství je projekcí lidských přání** – Bůh je pouze ideál, který si lidé vymysleli.
- Materiální svět je jedinou realitou – neexistuje žádná „věc o sobě“.
- Láska a lidská pospolitost jsou základem etiky.

Feuerbach silně ovlivnil **Karla Marxe**, který převzal jeho materialistický pohled na svět.

Význam romantické filosofie

Romantická filosofie měla zásadní vliv na **umění, literaturu, náboženství i vědu**. Její hlavní přínosy:

- **Překonání Kantova dualismu** – snaha sjednotit rozum a cit, přírodu a ducha.
- **Důraz na individualitu a subjektivitu** – přechod k existencialismu a moderní psychologii.
- **Vznik dialektiky** – ovlivnění marxismu a fenomenologie.
- **Odmítnutí racionalistické abstrakce** – důraz na živý prožitek a estetiku.

Shrnutí

Romantická filosofie se snažila překonat Kantovy hranice poznání a vytvořit **sjednocený obraz světa**, kde by se nerozcházeły **věda, umění a náboženství**. Přestože její spekulativní systémy byly často kritizovány, položila základy **moderní psychologie, existencialismu a sociální filosofie**.

Doporučená literatura

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling – Systém transcendentálního idealismu –

Klíčové dílo o jednotě přírody a ducha.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel – Fenomenologie ducha – Složitý, ale zásadní text o vývoji vědomí.

Arthur Schopenhauer – Svět jako vůle a představa – Pesimistická filosofie o utrpení a cestě ke štěstí.

Søren Kierkegaard – Buď, anebo – Rozbor lidské existence a volby mezi požitkem a vírou.

Ludwig Feuerbach – Podstata křesťanství – Kritika náboženství jako lidské projekce.